



## Araştırma Makalesi / Research Article

**Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date**

12.06.2018

**Yayınlanma Tarihi / The Publication Date**

09.10.2018

**Prof. Dr. İbrahim Halil TUĞLUK** 

Adıyaman Üniversitesi  
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü  
ihaliltugluk@gmail.com

**Arş. Gör. Dr. Özkan CİĞA** 

Dicle Üniversitesi  
Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi  
ozkanciga@hotmail.com

## DEĞERLER EĞİTİMİ YÖNÜNDE KLÂSİK HİKÂYELERİMİZİN ÖNEMİ: KISSA-İ SEYYİD CÜNEYD VE REŞİDE-İ ARAB ÖRNEĞİ

### Özet

Eğitimde, bireye toplumsal değerleri kazandırmak ve bu değerleri sonraki nesillere ulaştırmak adına uygulanan birden çok yöntemden bahsetmek mümkündür. Değerler eğitiminde edebî eserlerden faydalanma yöntemi de bunlardan biridir. Klâsik eserlerimiz arasında değerler eğitimini doğrudan ilgilendiren pendnameler veya nasihat içeren eserlerin yanı sıra farklı konularda kaleme alınan mesneviler, manzumeler ve mensur olarak yazılan hikâyeler de mevcuttur. Bu eserlerin büyük bir kısmının, değerler eğitimi bağlamındaki ideal insan tipinin gelişiminde ortak bir paydada birleştiği görülür. Bu eserler arasında yer alan hikâyelerden biri de *Kıssa-i Seyyid Cüneyd ve Reşide-i Arab*'dir. XVI. yüzyılda Farsçadan Türkçeye tercüme edilen hikâye, Seyyid Cüneyd ile Reşide-i Arab'ın arasındaki aşkı, onların başından geçen olayları ve onları bulmaya çalışan şahısların macerasını içermektedir. Toplumsal değerlerin ve ahlakî düşüncelerin de yer aldığı bu hikâyede, İslâmiyet'i yayma, Hz. Muhammed'in dinî öğretilerini benimsetme ve Hz. Ali, Hz. Hamza gibi dinî şahsiyetlerin yaşam tarzlarını anlatma adına pek çok şeye temas edildiği görülür. Hikâyede nasihat, hikmet, cömertlik, vefa, tevazu, muhabbet, dostluk, sadakat, yardımlaşma, aile birliği, dinî değerler, merhamet, onurlu olma, kanaat, sabır, saygı gibi pek çok toplumsal değer de yer alır.

Bu çalışmada, değerler eğitimi açısından klâsik hikâyelerimizin önemi üzerinde durulacak ve ardından *Kıssa-i Seyyid Cüneyd ve Reşide-i Arab* adlı eser, değerler bağlamında incelenecektir.

**Anahtar Kelimeler:** Eğitim, Değerler Eğitimi, Kıssa-i Seyyid Cüneyd ve Reşide-i Arab, Klâsik Hikâye, XVI. yüzyıl.

## THE IMPORTANCE OF OUR CLASSICAL STORIES IN TERMS OF VALUE EDUCATION: KISSA-İ SEYYİD CÜNEYD AND REŞİDE-İ ARAB SAMPLE

### Abstract

It can be noticed that there are more than one methods that they are applied bring in person social values and handing on next generations these values in education. In value education, one of these is technique of using literary works. There are stories that they write in different topics such as masnavi, poem or prose stories besides pendname and advice books which they relate to value education in our classical literature. It can be claimed that most of these works combine in common denominator in the terms of ideal human type. *Kıssa-i Seyyid Cüneyd and Reşide-i Arab* is one of them. This story, which it was translated from Persian to Turkish in XVI. Century, contains Seyyid Cüneyd and Reşide-i Arab's love, events they have experienced and adventures of people trying to find them. This story that it hosts social values and ethical considerations mentions to many ideas such as Prophet Muhammad's doctrines and religious figures' life style. In this story, it is fallen into many values such as respect, wisdom, generosity, humility, friendship, loyalty, solidarity, family unity, religious values, compassion, honor, conviction, patience.

In this study, it is to emphasized on the importance of our classical stories and then it is to investigated *Kıssa-i Seyyid Cüneyd and Reşide-i Arab* story in terms of value education.

**Keywords:** Education, Value Education, *Kıssa-i Seyyid Cüneyd and Reşide-i Arab*, Classical Story, XVI. century.

### Giriş

Bilindiği üzere birey, hayatı sorgulayıp anlamlandırma sürecinde karşılaştığı problemlerin çözümü için ihtiyaç duyduğu bilgi ve birikimi eğitimle elde eder. Eğitim, “Çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine okul içinde veya dışında, doğrudan veya dolaylı yardım etme, terbiye (Akalin vd., 2011: 761)” olarak tanımlanır. Eğitimin amacı ise “kendi kendini idare eden bir varlık yetiştirmektir (Spencer, 2013: 126).” Bu amacın çerçevesinde “İnsan davranış ve tutumlarının belirlenmesinde ve biçimlendirilmesinde değerler önemli bir etkidir (Kulaksızoğlu ve Dilmaç, 2000: 199).” Değer kavramı “Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyi değdiği karşılık, kıymet (Akalin vd., 2011: 607).” olarak veya “Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü (Akalin vd., 2011: 607).” olarak tanımlanır. Güngör'e göre değer, “bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki inançtır (Güngör, 2010: 27).” Haralambos'a göre değerler, “birey ya da toplum tarafından önem atfedilen, çoğunluk tarafından kabul gören, beğenilen, istenen şeylerdir (Aktaran Ulusoy ve Arslan, 2016: 3)” Kuçuradi'ye göre ise değer, “kişilerin doğru bilme, doğru düşünme, doğru değerlendirme ve doğru eylem içinde olduğunu görebilmesine yardımcı olmaktadır (Aktaran Ulusoy ve Dilmaç, 2014: 15).”

Değer kavramının farklı yönlerine temas edilen bu tanımlarda asıl öğenin bireyin inanç ve buna bağlı olarak ortaya çıkan davranışları olduğu görülmektedir. Bu inançlar, toplumsal farklılıklar nedeniyle kısmen de olsa değişkendir. Ancak insanî değerler noktasında evrensel olan inançlar da mevcuttur. Saygı, dostluk, sadakat, yardımlaşma, adalet, hoşgörü gibi pek çok toplumsal değerler evrensel olup toplumdan topluma değişmeyen değerlerdir. Bu değerlerin öğrenme ve öğretme sürecine ise değerler eğitimi denir. UNESCO değerler eğitimi “Çocukların ve gençlerin pozitif değerleri keşfedip geliştirmeleri ve kendi potansiyellerine göre ilerlemeleri için yürütülen eğitimsel gayretler.” olarak tanımlamaktadır. Kirschenbaum'a göre değerler eğitiminin “genç bireylerin ve bütün insanların daha karakterli bir yaşam sürmesi ve hayatından memnun kalmasını sağlamak, insanlar ve diğer yaşam grupları için şefkat ve iyilik istemek üzere iki hedefi (Aktaran Ulusoy ve Dilmaç, 2014: 59)” nin olduğunu dile getirir. Bu hedefler doğrultusunda insanların hoşgörülü bir ortamda, huzur ve güven içinde yaşamlarını devam ettirmesi adına önceki nesillerin kabul gördüğü davranışları sonraki nesillere aktarmak, başta aile fertleri olmak üzere eğitim kurumları ve sosyal hayatta bulunan

bireylerin görevidir. Ailede başlayan değerler eğitiminin süreci eğitim kurumları ile devam eder. Eğitim kurumlarında, değerler eğitimine verilen önem en az akademik eğitime verilen önem düzeyinde olmalı ki birey, eğitim hayatı boyunca öğrendiği bilgi ve elde ettiği birikimi topluma yarar sağlayan bir çıktıya dönüştürebilsin. Aksi takdirde günümüzün problemlerinden biri olan bilgi yönünden üstün ancak toplumsal değerler açısından oldukça vasat bir seviyede olan bireylerin yetişmesi kaçınılmaz bir gerçektir. *Modern Eğitimde Kaybolan Nokta: Değerler Eğitimi* adlı makalesinde bu konuya değinen Kenan, pozitivist anlayışın yer aldığı modern eğitimde hissi ve sübjektif olan gözlenemeyen ve ölçülemeyen değerlerin göz ardı edildiğine dikkat çektikten sonra modern eğitim açısından son derece önemli bir soruna işaret eder. Kenan, "... hayatı mümkün kılan ve toplum hayatını devam ettiren adalet, merhamet, cömertlik gibi temel ahlaki-toplumsal değerler nereden, hangi anlayıştan, hangi kaynaktan ve nasıl beslenecektir? (Kenan, 2009: 263)" sorusuna ilgili muhatapın sadece eğitimcilerin değil, gelecek neslin eğitim sorumluluğunu hisseden herkesin olduğunu ifade eder. Değerler eğitimine bu açıdan bakıldığında toplum değerlerini öğrenen ve öğretmeye meyilli bireyler yetiştirmek adına mevcut eğitim sisteminde değerler eğitimine eskisinden daha fazla yer verilmesi gerektiği sonucuna varılır.

Toplumun hemen her ferdini yakından ilgilendiren değerlerin, yaşatılıp sonraki nesillere aktarımı sırasında doğrudan, dolaylı veya bütüncül olarak uygulanan telkin ve öğüt yöntemi, değer açıklama yöntemi, değer analizi yöntemi, ahlaki muhakeme yöntemi, davranış değiştirme yöntemi, adil topluluk okulları yöntemi, yaparak yaşayarak öğrenme yöntemi, gözlem yoluyla değer eğitimi yöntemi, örtük programla öğretim yöntemi gibi (Aydın ve Akyol Gürler, 2012: 65; Ulusoy ve Dilmaç, 2014: 68; Köylü, 2016: 83-101) birden çok yöntemden söz etmek mümkündür. Bu yöntemlerin bir kısmında dolaylı olarak edebî eserlerden faydalanıldığı görülür. Toplumsal değerlerin aktarımında yakın dönemde yazılan edebî eserlerden faydalanmanın yanı sıra yüzyıllar öncesinde yazılan ve evrensel değerleri içerisinde barındıran pendnameler gibi nasihat içeren eserlerin yanında mesneviler, manzumeler veya mensur olarak yazılan hikâyelerden de faydalanılabilir. Tahkiye tarzında kaleme alınan ve büyük ölçüde kültürel öğelerin izini taşıyan bu eserler, yüzyıllar öncesinden günümüze ulaşan toplumsal değerlerin yaşatılmasında büyük öneme sahiptir. Geçmişte, meddahlar tarafından anlatılagelen ve insanî değerlerle harmanlanmış hikâyeler, sonraki nesiller için yol gösterici bir rehber olmuştur. Hayatta karşılaşılabilecek güçlükleri aşma, hangi durumda nasıl davranılacağını öğretme, gelenek ve göreneği yaşatma, ideal ve evrensel olan insanî davranışları benimsetme adına hikâyeler, hemen her yüzyılda okunan ve beğenilen eserler olmuştur. *Dede Korkut, Battalname, Ahmediyye, Dânişmendnâme, Saltuknâme, Envârü'l-Âşıkîn, Hikâye-i Kesikbaş, Hikâye-i Gögercin, Sinbadnâme, Kırk Vezir Hikâyeleri, Bostan u Gülistan, Bahâristân, Temîmü'd-dârî Hikâyeleri, Hz. Ali ve Hz. Hamza'nın cenklerini anlatan hikâyeler* gibi daha pek çok eser, halkın hemen her kesiminin beğenisini toplamıştır. Yüzyıllar öncesinde yazılan bu hikâyeler, günümüz toplumunda da değerini asla kaybetmemiş, teknolojinin gelişimiyle birlikte pek çok eserin görsel ve işitsel olarak ilgililere sunulduğu görülmüştür.

Öyküleyici anlatımın yer aldığı masal, destan, efsane veya hikâyeler çocukların ruh ve fikir dünyasının gelişiminde ve kişiliklerinin oluşumunda büyük öneme sahiptir (Karatay, 2007: 463-475; Işık ve Karakuş 2017: 118-133). "Çocuk edebiyatı ürünlerinden özellikle hikâyelerde kahramanların yaşadığı ikilemli durumlar, ahlak ve/veya karakter eğitimi için örnek durum ve olay oluşturur (Karatay, 2011: 1404)." İlk çocukluk döneminde dinlenen hikâyelerdeki kahramanları model olarak seçen çocuklar, sonraki yaşamlarını kahramanların öğretti ve davranışlarıyla şekillendirirler. "Doğru veya yanlış bir davranışın olumlu veya olumsuz taraflarını sözlü olarak telkin etmek yerine, öyküleyici bir eserde bunun yararlarını veya zararlarını öykü kahramanlarının kişiliğinde çocuğa yaşatmak, değer olarak iyi-kötü, doğru-yanlış vb. bir davranış olduğunu göstermek daha etkilidir (Karatay, 2011: 1404)." Bu bağlamda insanî değerlerin öğretimi sırasında gelenek ve göreneğe ters düşmeyen, görgü kurallarına aykırı davranışlar sergilemeyen, iyiye ve doğruya yönlendiren kahramanların yer aldığı hikâyeler tercih edilmelidir. Çocukların yaşlarına ve ilgilerine göre seçilecek hikâyelerde, onların hayal dünyasını süsleyen, merak duygusunu uyandıran, gizemli ve ufuk açıcı

maceralara kapı aralayan konulara yer verilmelidir. Böylece hikâyenin büyümesine kapılan çocuklar, *gizil (örtük) öğrenme* ile amaç edinilen davranışları benimser ve bu davranışları sonraki nesillere aktarma fırsatı yakalar. Evrensel değerlerin çocuklara öğretimi sürecinde kültür tarihimizi barındıran hikâyelerin kullanımı, çocuklarda tarih bilincinin de gelişmesini sağlar. Bu durumda kendi yaşamına yabancı olmayan bir kültürü özümseyen çocuklarda kendi kültürüne karşı sahiplenme duygusu artar.

## I. Kıssa-i Seyyid Cüneyd ve Reşîde-i Arab

XVI. yüzyılda Farsçadan Türkçeye tercüme edilen *Kıssa-i Seyyid Cüneyd ve Reşîde-i Arab*, Seyyid Cüneyd ile Reşîde'nin arasındaki aşkı, onların başından geçen olayları ve onları bulmaya çalışan şahısların macerasını içerir (Ciğa, 2018: 4-11). Toplumsal değerlerin ve ahlakî düşüncelerin de yer aldığı bu hikâyede, İslâm tarihinde gerçekleşen bazı olayları öğretme, Hz. Muhammed'in dinî öğretilerini benimsetme ve dinî şahsiyetlerin yaşam tarzlarını anlatma adına pek çok fikirlere temas edildiği görülür. Aslında Hârûn Reşîd'in yakalandığı hastalıktan kurtulup şifa bulması amacıyla Ebû Hafs-ı Kûfî'nin anlatımıyla başlayan bu hikâyedeki olaylar, Hz. Muhammed'in amcası Hz. Abbâs'ın yaşadığı dönemde gerçekleşir (Ciğa, 2018). Hikâyede, Seyyid Cüneyd ile Reşîde bir savaş meydanında iki düşman olarak karşılaşır ve bir süre savuştuktan sonra birbirlerine âşık olur. Birbirlerine kavuşma arzusunda olan bu ikili, fantastik maceralara kapı aralar. Bu arada onları aramak için artlarından giden şahısların da başından geçen olaylar olabildiğince gizemli ve merak uyandıran türdendir. Hikâyenin asıl kahramanları etrafında teşekkül eden olaylara ve onları aramak için yola çıkan şahısların başından geçen maceralara bakılırsa eserin, *Binbir Gece Masalları*, *Kırk Vezir Hikâyeleri* ve *Sinbadnâme* gibi çerçeve hikâye tarzında kaleme alındığı görülür. Hikâyede olağanüstü şahıslara yer verildiği gibi dinî ve tarihî gerçek şahsiyetler de hikâyenin kurgu dünyasına dâhil edilir. Buna bağlı olarak cin, peri, şeytan veya cadıların yaşadığı olağanüstü mekânlar ile dinî ve tarihî şahsiyetlerin yer aldığı gerçek mekânlar hikâyede bir arada bulunur. Hayal gücünü zorlayan tasvirlerin yer aldığı hikâyede, ülkeler, şehirler, kaleler, insanlar, yaratıklar, tabiat, çeşitli kavim ve topluluklar ayrıntılı bir şekilde anlatılır (Ciğa, 2018).

Meddah anlatım tarzıyla kaleme alınan bu hikâyede, Ebû Hafs-ı Kûfî, Hârûn Reşîd'in duygu ve düşünceleri üzerinden okura nasihatlerde bulunur. Bağlama göre uygun görülen davranışlar çeşitli söylemlerle takdir edilir. Bu nasihat ve takdirler kıssadan hisse tarzında olayların başlangıç veya sonucunda yer edinir. Klâsik hikâye geleneğinde yer alan bu anlatım tarzı çocukların dikkatini toplama ve hikâyeden sonuç çıkarma açısından büyük öneme sahiptir. Böylece çocuklar, toplum tarafından kabul gören davranışların farkına varır ve onları benimser. Ayrıca, hikâyedeki kahramanların karşılarına çıkan engellere ve zorluklara rağmen kendi inançlarından taviz vermemeleri, düştükleri bazı hatalardan ötürü farkına varıp Allah'tan af dilemeleri, her koşulda verdikleri sözün arkasında olmaları, dostluk, sadakat, yardımlaşma, kanaat, saygı, sabır gibi değerler bakımından örnek davranış sergilemeleri nedeniyle hikâyede yer alan kahramanların çocuklar için örnek alınacak bir model olduğunu söyleyebiliriz.

## II. Kıssa-i Seyyid Cüneyd ve Reşîde-i Arab'da Tespit Edilen Değerler

### 1. Dinî Değerler

Sebeb-i te'lif bölümünde yer alan bilgiye göre hikâyenin yazılma amaçlarından biri *tevhîd-i Rabbü'l-âlemîn*, *Peygamber efendimiz Hz. Muhammed'in na'tı ve emîrü'l-mü'minînin başından geçen kıssaları* anlatmaktır (Ciğa, 2018: 10-11). Bu bağlamda hikâyede, dinî değerlerin kahramanlar tarafından sıkça tekrar edildiği görülür.

Her şartta Allah'a tevekkül eden kahramanların başına büyük bir musibet geldiğinde sığındıkları tek yer Allah'ın sonsuz merhametidir. Kahramanlar, düştükleri zindandan, kuyudan, uçsuz bucaksız denizden veya kavurucu çölden kurtulmak için Allah'a duâ eder ve Allah'tan yardım dilerler. Kahramanların, buldukları kötü durumdan kurtulma imkânı yoksa rüyalarına Hz. Muhammed, dört halife veya sahabelerden biri gelerek onlara tesellî verir ve duâ öğretir. Duâyı öğrenerek eskisinden daha güçlü uyanan kahramanlar Allâh'a hamd eder ve buldukları kötü durumdan uzaklaşırlar. Kahramanlar, olumlu veya olumsuz canları pahasına

dahi olsa her koşulda dinî vecibeleri yerine getirerek Allah'a olan bağlılıklarını gösterirler. Aynı şekilde kahramanlar, zalim yöneticiler veya şeytanların din değiştirme teklifine asla itibar etmez gerektiğinde onlara karşı savaşıp büyük zaferler elde ederler:

“... İblîs eyitti: Gel bana î mân getir ve dahî Muhammed'e düšnâm eyle ve enbiyâya ve evliyâyâ la'net it. Andan sonra ben seni dîvler pâdişâhına avretlige vireyim ve cümle şeyâtîn senün yiginün hükmi altında olsun. Reşîde eyitti: Ben sana secde itmezsin ve illâ Perverdgar'a iderin ki cümle cihânı yogken var itmişdür ve Muhammed kim aleyhi's-selâm ana î mân getürmişdür ve her gün sen mel'un, matrûd ve merdûda ve magbûna ve mahrûma hezâr-bâr la'net iderin diyüp iblîsün yüzine tükürdi. Andan sonra Ka'be cânibine şerefhallâhu dönüp î mân tâze kıldı ve secde-i şükr eyledi ve Hak Te'âlâ hazretine münâcât idüp arz-ı hâcât itdi ve eyitti: Bâr-ı Hudâyâ benim cânımı al dinümi î mânımı şeytân şerrinden ve gâretinden sen sakla... (Ciğa, 2018: 387)<sup>1</sup>”

Hikâyenin kadın kahramanlarından biri olan Reşîde, Seyyid Cüneyd'in ayrılığına daha fazla dayanamayıp Seyyid Cüneyd'i aramak üzere annesini ve teyzesini ikna eder. Reşîde bir dev sırtında seyahat etmek için hazırlanırken teyzesi ona Allah'ın ismini kesinlikle dile getirmemesi gerektiğini aksi takdirde devin kanatlarının parçalanıp yere düşeceğini söyler. Reşîde ise ölümü göze alarak teyzesine şu cevabı verir:

“Didi duhter ne olursam olam idem yâd Hak

Tanrı adinsuz cihânda olmakdan yig olmamak (209-210)”

Reşîde'nin bu cevabı, onun Allah'a olan inancının en güçlü göstergesi olarak düşünülebilir.

Hikâyede, her fırsatta Hz. Muhammed'in, dört halîfenin ve sahabelerin dini yaşama biçimlerine atıflarda bulunulur. Kahramanlar, onların uygun görmediği davranışlardan kaçınır ve sosyal hayatta uyulması gereken kuralları bütünüyle yerine getirmeye çalışır. Örneğin, kaçan bir düşmanın peşinden gidilmemesi gerektiğini ve af dileyen düşmanın öldürülmemesini hem Reşîde hem Seyyid Cüneyd Hz. Hamza'nın öğretisini dikkate alarak düşmanın ardından gitmez ve af dileyen düşmanı öldürmez:

“... Reşîde-i dil-ârâm eyitti: Eger eyle olmayaydı ki ben ululardan işitdüm kim Hamza bin Abdü'l-muttalib radîyallâhu anh dimişdür kim hergiz kaçışır leşkerün akabince gitmek olmaz. Ben varurdum, Mansûr'un başın getürürdüm. Ammâ ol erenler sultânı Hamza'nun sözi hılâfin itmek revâ degüldür. Ol hergiz hılâfına vâcib dimemişdür ve şecâ'at u sahâvet ü kerâmet ü sadâkat itmek ana sezâvârdur. Biz anun na'l-ı hâkine degmezüz... (421-422)”

“... Gürâz âciz fûrû-mânde olup hezîmete yüz tutdı. Karâr idemeyüp firârı ihtiyâr itdi. Seyyid Cüneyd turı vardı. Ardına düşüp gitmedi. Zîrâ Hamza-i nâmdârun âdetin ihtiyâr itmişdi ki ol hergiz kaçanı kovmazdı ve amân dileyeni öldürmezdi... (464)”

Aynı şekilde kadınları öldürmek, halk arasında büyük bir kabahat sayıldığı için kadınların öldürülmesine izin verilmediğini dile getiren Şeybû, Muhtâr'ı, kadınları öldürme isteğinden vazgeçirir:

“... Andan sonra Muhtâr ve Şeybû ve Kâdî bu üçü serâyının içine girdiler. Nâ-gâh bir Hücrede avretler gördiler. Muhtâr diledi ki anları dahî depeleye, Şeybû komadı. Muhtâr eyitti: Niçün komazsın didi. Şeybû eyitti: Havâtîn depelemege izin olmamışdur. Ol sebebden ki avretleri depelemek nâ-mübârekdür...(268)”

“... Beni öldürme ki ben er degülem, avrettem. Avret öldürmek erlere aybdur. Ben hâlümü sana bildürdüm ve bâkîsin sen bilürsin...(474)”

Ayrıca, uyuyan veya kendinde olmayan kişi düşman dahi olsa kahramanlar tarafından kesinlikle öldürülmez. Bu şahıs eğer cadıysa öldürülebilir:

<sup>1</sup> Söz konusu hikâyeden alınan örnekler çoğaltılabilir. Ancak çalışmanın kapsamı ve amacı nedeniyle örnekler sınırlı tutulmuştur. Ayrıca, örnek metinler aynı kaynaktan alındığı için bundan sonraki alıntılarda sadece sayfa numaralarına yer verilecektir.

“... Şeybû dileti ki siyâhî depeleye ammâ Cüneyd komadı. Zîrâ uyumış şahsı öldürmek bed-nâmlığa mücibdür didi... (664)”

“... Andan Zehrâ-yı câzûnun başı üzerine geldiler. Çün başın kesdiler ve oğlunun dahı başın kesdiler. Anası üzerine atdılar. Cüneyd eyitdi: Eger câzû olmayaydı, başın kesmezdüm. Uyrken helâk itmezdüm... (679)”

Kahramanların, bazen peygamberlerin kabir ziyaretine de gittikleri görülür. Bu ziyaretlerin bir kısmı dua ve ibadet etmek için iken bir kısmı vücutta açılan derin yaraların tedavisi içindir. Örneğin Reşîde, dua ve ibadet etmek için Hz. İdris’in kabrine giderken Seyyid Üseyd şifa bulmak için Hz. Muhammed’in kabrinin yanbaşında uyur:

“... Râvî şöyle rivâyet ider ki ol gün Reşîde-i ‘Arab bir cemâ’at ile İdrîs peygamberün kabrin ziyâret etmege gitmişdi... (460)”

“... Üseyd eyitdi: Bu gice beni kabr-i Nebî ‘aleyhi’s-selâma iledün. Üseyd’i kabr-i Nebî’ye ilettiler. Hâceti için münâcâta varup çok du’â vü zârılık kıldı. Bî-had i’tizâr gösterdi. Ol gice anda âsûde olup hâba vardı. Çün uyhudan bî-dâr oldı Hazret-i Nebî’nün pâk rûhı berekâtıyla bîmârlığından eser kalmadı, ten-dürüst olup cüst durı geldi. Âb-dest alup hâcet namâzı kıldı ehade bî-had hamd eyledi... (186)”

Hikâyedeki kahramanlar, İslâm’ı yayma amacıyla gittikleri yerlerde doğru yoldan sapmış insanları, cinleri, perileri ve diğer yaratıkları İslâm’a davet ederler. Kahramanların, hikâyede karşılaştıkları çeşitli durumlarda İslâm ahlakıyla bağdaşan davranışlar sergiledikleri görülür. Hikâyede, pek çok örneğini verebileceğimiz çeşitli dinî değerlerin, okura benimsetilmeye çalışıldığı tespit edilmiştir. Örneğin helâl rızkın önemine işaret eden Seyyid Cüneyd, bir eşkiya tarafından kendisine gönderilen yiyeceği geri çevirir. Seyyid Cüneyd, ayrıca bu şahsı eşkiyalık yapmaktan vazgeçirmeye ve Allah’ın emir ve yasaklarını ona anlatmaya çalışır:

“... Seyyid Cüneyd’e bir süfret ta’âm ve atına ‘alef ilettiler. Cüneyd kabûl eylemedi. Eyitdi: Ben senün ta’âmın yimezin. Benüm senünle cengüm vardır, didi ve hem sen harâmîsin, Müselmânların kanın döküp rızkın alursın. Ben bilmezem ki kimün mâlıdır? Niçe yiyeyin? Bunı didi dahı kâsıdı girü döndürdi. Cüneyd sabâha dek namâz kılup Kur’ân okurdu... (684)”

Görüldüğü üzere hikâyedeki fantastik öğelerde bile dinî değerlere sadık kalınıp her fırsatta bu değerlerin önemine dikkat çekilir. Hikâyedeki kahramanların yanlış davranışları yeri ve zamanı geldiğinde bir diğer kahraman tarafından düzeltilmeye çalışılır. Birey, böylece hangi davranışın doğru hangi davranışın yanlış olduğu bilincine vararak *gizil (örtük) öğrenme* sayesinde sosyal hayatta bireyin doğru olan davranışa eğiliminin artacağı söylenebilir.

## 2. Aile Birliği

Anneye, babaya, teyzeye, amcaya ve diğer aile büyüklerine gösterilen saygı, kardeşlere verilen önem hikâyede sıkça değinilen değerlerden bazılarıdır. Aile kurmanın ve evlat sahibi olmanın ehemmiyetine de dikkat çeken kahramanlar, yeri ve zamanı geldiğinde evlenip aile kurarlar. Hikâyede, aile fertlerinin birbirine karşı ayrı bir muhabbet geliştirdiği görülür. Anne veya babanın evladına olan bağlılığı ile eşler arasındaki bağlılık hikâyede, olabildiğince güçlü bir şekilde işlenir. Canları pahasına dahi olsa kahramanlar, asla eşlerine ihanet etmez; anne ve babaya olan sadakatlerinden vazgeçmezler. Kahramanlar, sıkıntılı duruma düşen aile fertleri için yeri geldiğinde canlarını hiçe sayarak onları buldukları durumdan kurtarmaya çalışırlar. Eğer, aile fertlerinden biri öldürülmüş veya yaralanmış ise kahramanlar, hiç tereddüt etmeden savaş meydanına gelir ve onların intikamını almak için çabalarlar. Aynı şekilde, hasta düşmüş aile fertlerinin durumuna üzülür ve onları iyileştirmek için ellerinden geleni yerine getirirler. Sağlığına kavuşan veya esaretten kurtulan aile bireyleri için sevinen kahramanlar, bunun üzerine halka hediyeler dağıtır ve çeşitli şenlikler yaparak ziyafet verirler:

“... Ol kanı andan şerbet idüp Cüneyd’e az az içürdiler idi. Andan tenine bir pâre sürdiler. Hemân sâ’at gözün açdı, kendüye geldi. Çün bir dahı içürdiler. Andan söze başladı. Çün bir kez dahı içürdiler. Yirinden kalkdı, andan oturdu ve ta’âm yimege meşgûl oldı. Çün kırk gün tamâm olıcak andan hammâma vardı. Andan eve gelicek cümlesi çün şâd oldılar.

Andan pâdişâh buyurdu çün şehri gûne gûne çün bezediler. Gûşe-be-gûşe hânendeler câ-be-câ sohbetler itdiler. Çün civân-ı nev-hâsteler, dürlü dürlü zîverler ile pîrâste olup 'işret eylediler ve pîrân-ı cihân-dîdeler çün Seyyid Cüneyd'ün sohbetiçün ni'metler bişürüp yidiler ve yidürdiler, tâ yedi ay müddeti olıcak Cüneyd yine kendü hâline geldi... (852-853)"

Kahramanlar, uzun süre kendisinden haber alınmayan aile fertlerinin özlemiyle hüznlenir, onlardan haber alınca veya onları karşılarında görünce büyük bir sevinç yaşarlar. Örneğin, uzun süre anne ve babasının hasretini çeken Seyyid Cüneyd bir vesile ile onlardan haberdar olunca sevinir. Ancak onların vefat haberini alınca Seyyid Cüneyd, büyük bir üzüntü içinde ağlamaya başlar:

"... Yemen'den bir gemi geldi diyü âvâze oldu. Hemân turup andan ol gemiye vardılar. Gemide bir siyâh gulâm gördiler. Ol gulâm Seyyid Cüneyd'ün atası gulâmıydı. Çün bâzergânlığa gelmişdi. Andan Cüneyd şâdân oldu. Derhâl anı yanına getirüp andan kenâra çekdi. Babasından ve anasından çün haber sordı. Gulâm eyitdi: Siz bâkî olun, didi. Ol sizün firâkınızdan âh vâh ile ve zâr ile vefât itdiler. Sizler sefere gidelden berü on iki yıl oldu. Cüneyd çün anlarun vefâtın haberin işitdi, andan yakasın çâk idüp başına hâk saçdı ve kendüzün çün yire urdu. Şol kadar urdu ki cümle teni hûn-âlûde oldu. Bir hefte tamâm ne yidi ve ne içdi ve ne uyudu ve ne söyledi. Hemân çün nevha vü zârı iderdi... (858)"

Aynı şekilde Reşîde, her şeyi göze alarak on bir ay boyunca evden dışarı çıkmayıp gelmesini beklediği Seyyid Cüneyd'i birden karşısında görünce sevincinden yere yığılır. Reşîde, kendine geldiği vakit Seyyid Cüneyd'in ayaklarına kapanarak hasret giderir:

"... Nâ-gâh Seyyid Cüneyd ve Âsım ve Esed ve Şîrvâne ve Keynûs-ı perî tam yolından aşğa indiler ve Reşîde'ye çün selâm virdiler ve Reşîde çün Cüneyd'i gördi, yirinden turı vardı. Seyyid Cüneyd'ün ayağına düşüp andan kendüden gitdi. Yine kendüye gelicek çün kademine yüz sürdi. Şîrvâne, Reşîde'nün başın yirden kaldırdı ve dahı Cüneyd gideli on bir ay oldu ve geçmişdi. Bu on bir ayun içinde çün Reşîde-i mâh-peyker evden taşra çıkmamışdı ve dahı çün Şeybû'nun kafesin önünden gidermemişdi... (770-771)"

Bu durum eşler arasındaki sadakatın ve bağlılığın bir nişanesi olarak değerlendirilebilir. Örneklerini arttırabileceğimiz hikâyedeki bu tarz olaylar, okur için ailenin ehemmiyeti hakkında farkındalık oluşturduğu söylenebilir.

### 3. Dürüstlük, Sorumluluk, Adalet ve Merhamet

Hikâyedeki asıl kahramanlar, üstlendikleri görevi yerine getiren sorumluluk sahibi, dürüst, adaletli ve merhametli bireyler olarak karşımıza çıkar. Kurguda düşmanlarına karşı savaşan kahramanlar, yeri geldiğinde onlara adaletli ve merhametli davranışlar sergilemekten geri kalmazlar. Hikâyedeki bağlama göre dürüstlük veya merhamet konusunda yanlış hareketlerde bulunan veya ihtilafa düşen kahramanları uyaranlar, yine onların en yakınında bulunan dostları olur. Örneğin hırsızlığın, hile yapmanın ve yalan söylemenin kötü olduğunu söyleyen, dürüstlük ve samimiyetin önemine her fırsatta vurgu yapan Seyyid Cüneyd, çok yakın dostu olan Şeybû'yu bu davranışlarından ötürü sık sık azarlar. Seyyid Cüneyd'in azarlamalarına rağmen aynı davranışları yapmakta ısrar eden Şeybû, sonunda Seyyid Cüneyd'in gazabına uğrar:

"... Çün pehlevânlar pehlevânlıkla çün baş keserler. Mekkâr ile anlar kesmez didi. Cüneyd çün Kâhûr'dan bu haberi işitdi, andan dönüp Şeybû'ya eyitdi: Ey mekkâr ve ey ayyâr ve ey uğrı sen bizi tâ kıyâmet degin çün bed-nâmlıqla yâd itdürürsin ve bizi gıybet eylersin diyüp andan Şeybû'yı tutmak diledi. Andan Şeybû sıçrayup gitdi. Cüneyd dahı der-pâyince gitdi, ha diyince yetdi ve eli üzerine aldı. Andan getirüp elin ve ayağın bağladı, andan yire bıraktı. Dükeli yârân u safâ çün gülüşdiler ve Cüneyd'ün ser-güzeştine acebe kaldılar. Şeybû'ya andan bir nice tâziyâne urdu çün pâdişâh vezîr ile anı dilek eylediler. Şeybû eyitdi: Eger sen beni pâre pâre dahı eylersen ben mekr ile ugruluğı terk eylemezsin, didi. Cüneyd ile çün bâkî cemâ'at handeye düşdiler... (805)"

Kahramanlar, savaş meydanında düşmanına karşı galibiyet sağlayacağı sırada bazen öfkesine hakim olup düşmanını bağışlar. Düşman eğer Müslüman değilse onu İslâm dinine davet eder ve ona dürüstlüğü, doğruluğu öğütler. Merhamet konusunda kahramanlar, yanılıya

düşerlerse yanında bulunan dostları tarafından uyarılır. Örneğin hikâyede cesareti, savaşçılığı ve ok atmaktaki maharetiyle tanınan Muhtar; Kâdî ve Sa'd-ı Mısırî ile birlikte düvâl-pâyler halkının elinden kurtulup düvâl-pâylerin bulunduğu adayı yakmak ister. Bunun üzerine Muhtâr, yol arkadaşı olan Kâdî tarafından uyarılır. Ancak Muhtâr, uyarıları dikkate almaz ve düvâl-pâylerin bulunduğu adayı yakar. Bir süre sonra Muhtar'ın başına türlü felaketler gelince Kâdî, Muhtâr'ın bu hareketini hatırlatır:

“... Kâdî eyitdi: Ey Muhtâr acîb kişisin ve saht-dilsin ki Allâh'un bunca halkını sen bir sâ'atda tebâh itdün diyüp zâr zâr agladı... (512)”

Seyyid Cüneyd, hemen her durumda adaletli olmayı kendine ilke edinmiş bir birey olarak hikâyedeki yerini alır. Bu hususta pek çok örneğini verebileceğimiz davranışlarından biri, karga şekline giren Şeybû'yu bulunduğu durumdan kurtarmak için çıktığı yolculuğun sonunda, kendisine bu yolda eşlik edenlere elindeki elmas, yakut gibi değerli taşları adaletli bir şekilde paylaştırmasıdır. Aynı şekilde bu yolculuk esnasında kendisini on bir ay boyunca evden dışarı çıkmadan bekleyen Reşîde'ye de değerli eşyalar hediye etmesi onun ne derece ince düşünceli bir birey olduğunu göstergesidir.

#### 4. Dostluk, Sadakat, Fedakârlık ve Vefakârlık

Hikâyedeki asıl kahramanların yanı sıra yardımcı kahramanların da birbirine karşı olabildiğince sâdık, fedakâr ve vefâ sahibi olduğu görülür. Esaret altında olan dostlarını kurtarmak adına canlarını hiçe sayan kahramanların fedakârlığı hikâyede sıkça görülen bir durumdur. Bir dostunun başına gelen bir musibetten dolayı en az onun kadar ızdırap çeken kahramanlar, onu bulunduğu sıkıntıdan kurtarmak için her şeyi göze almaktadır. Örneğin Seyyid Cüneyd, pek çok zorluğa göğüs gererek Reşîde'ye kavuştuğu anda dostu olan Şeybû'nun başına bir musibet gelir. Seyyid Cüneyd, Şeybû'yu bu sıkıntılı durumdan kurtarmak adına Reşîde'den ayrılıp uzun ve bir o kadar tehlikeli bir yolculuğa çıkar. Seyyid Cüneyd, Reşîde'nin ve onun yanında bulunan perinin itirazlarına karşı gelip Şeybû'yu dosttan öte bir kardeş olarak gördüğünü onsuz bir yaşamın olamayacağını dile getirir:

“... Cüneyd eyitdi: Bana Şeybûsuz dirlik cihânda gerekmez, didi... (713)”

“... Reşîde, Cüneyd'ün ayağına düşdi ve eyitdi: Ey Seyyid ben senünçün atamı ve anamı ve üstâdumı ve hân mânımı ve cemî' esbâbumı terk itmişemdür. İmdi sen bir yola gidersin ki hiç bir âdem gitmemişdür ve eger gitmiş ise girü gelmemişdür, didi. Şimdi beni dahı bile alı git ki her ne olursavuz bile olavuz, didi ve Reşîde bu sözi diyüp andan ağlar idi ve yüregın nâr-ı hicre taglar idi. Cüneyd eyitdi: Ey mahbûb-ı mihrbânım ben dahı senün gibi hân mânım senün vâsıtanla terk itmişdüm. Cihânda âvâre vü ser-gerdân idüm. İmdi mürüvvet degüldür ki Şeybû gibi yâr-ı sâdık u gam-güsârı ki husûsâ kardaş gibi bile büyümişdür... (714)”

Aynı şekilde Şeybû'nun defalarca Seyyid Cüneyd, Reşîde, Muhtâr veya Kâdî için canını tehlikeye atıp kılık değiştirerek onları buldukları esaretten kurtarmaya çalıştığı; Muhtâr'ın Kâdî ve Şeybû için savaş meydanlarında en ön safta savaştığını hikâyede yer yer görmekteyiz. Ayrıca Seyyid Cüneyd'e kavuşma arzusu içinde olan Reşîde'nin dostları için her şeyi göze alarak savaşlarda ve güreş meydanlarında yiğit bir erkek gibi mücadele etmesi kahramanlar arasındaki sıkı dostluğun, sadakat, fedakârlığın ve vefakârlığın göstergesi olarak düşünülebilir. Seyyid Cüneyd'in ve diğer yol arkadaşlarının hikâyede göstermiş olduğu bu dostluk, sadakat, fedakârlık ve vefakârlık okura örnek olabilecek çok güzel davranışlar olduğu söylenebilir.

Hikâyede kahramanlar tarafından gösterilen vefakârlık örnekleri sadece dostlar için değil, yeri geldiğinde geçmişte birinden gördükleri bir iyilik karşılığında ödenen borç olarak da değerlendirilmiştir. Her zaman tuz ekmek hakkını gözeten kahramanlar, bağlama göre düşmanları dahi olsa onun bu hakkına riayet ederler. Örneğin, uzun bir yolculuğun sonunda bir şehre varan Seyyid Cüneyd, o şehrin hükümdarının Hz. Hamza'ya olan düşmanlığını bilmeden ona sığınır. Bir süre sonra o hükümdarın Hz. Hamza'ya olan düşmanlığını anlar ama onun ekmeğini yediği için ona ihanet etmez. Seyyid Cüneyd ayrıca aynı hükümdarın düşmanına karşı birlikte mücadele etmeye karar verir:



“... Benüm adımı ve nijâdümü buna bildürmek gerekmez. Ammâ nân u nemek hakkı ki üzerime vâcibdür. Düşmânınun şerrini def idüp hayra döndürmek ve düşmânından baş harâcın alıvirem... (450)”

### 5. Alçakgönüllü, Akıllı, İlim ve Hüner Sahibi Olma

Kurguda yer alan asıl ve yardımcı şahısların ortak özelliği oldukça zeki, ilim ve hüner sahibi olmalarıdır. Örneğin Seyyid Cüneyd, çeşitli ilimlerden haberdar olan, ata binmeyi ve ok atmayı çok küçük yaşlarda öğrenen, çok güçlü ve zeki olan bir kahramandır. Kadın olmasına rağmen Reşîde, en az erkekler kadar güçlü, savaş sanatından haberdar, ata binmeyi ve ok atmayı iyi bilen çok akıllı biridir. Aynı şekilde Seyyid Cüneyd’le birlikte Reşîde’yi aramak için yola koyulan Kâdî; ilim sahibi, oldukça zeki, dinî değerlere önem veren, her zaman ibadetle meşgul olan bir şahıstır. Şeybû, diğer kahramanlara göre daha zeki ve pek çok ilimden haberdardır. Ayrıca, Yunanca, Arapça gibi çeşitli dilleri bilen, bağlama göre kılıktan kılığa giren Şeybû, en zor anlarda bile üstün zekası ve maharetiyle bulunduğu kötü durumdan kurtulur. Muhtâr ise ok atmada mâhir ve üstün savşçılık kabiliyeti ile dillere destandır. Hikâyeye genel olarak bakıldığında, çeşitli ilimlerden haberdar olup o dönemin şartlarına göre hayatını kurtarabilecek hünerlere sahip şahısların alçakgönüllü olması şartıyla takdirle karşılandığı görülmektedir. Hikâyede, ilim ve hüner sahibi olan ancak alçakgönüllü olmayan şahısların amacına ulaşma noktasında muvaffak olamadıkları ve bu tür şahısların halk tarafından kabul görmediği tespit edilmiştir. Örneğin, pek çok zorluğa karşı göğüs geren ve karşılaştıkları düşmanları yenilgiye uğratan Seyyid Cüneyd ile Reşîde, şeytanın vesvesesiyle bir ara kendilerini beğenip kibre kapılırlar. Seyyid Cüneyd ile Reşîde’nin başına türlü felaketler geldiğinde ise yaptıkları hatanın farkına varıp Allah’tan affedilmelerini dilerler:

“... Bu on günün içinde ana vesvese eyledüm tâ âyîneye bakup kendüye eyitdi: Ben tal’atda Yûsuf gibiyem ve şecâ’atda Rüstem gibiyem ve salâbetde hod mânendüm yokdur, didi. Namâzda ana vesvese eyledüm. Ne okudu ve ne kıldı bilmedi ve dâ’im gönli cengde idi didi. Çün yarın meydâna gireyin ceng ideyin ve benüm vesveseme ol mutî’ oldı, didi... (814)”

“... Andan âyîneye nazar itdi. Kendüzini gördi ve gîsûların görüp andan hüsnine magrûr oldı ve bu gurûrından namâz kılmadı. Andan istikbâr itdi ve eyitdi: Cemâlde ve cihânda benüm gibi yokdur ve şecâ’atda çün nazîrüm yokdur ele girmez, didi. Bana çok şükürler eylemedi. Şimdi anun cemâline ben çün zevâl getürdüm ve birini ana musallat eyledüm ki anı hacil eyleyem. Sizün çün du’ânuz kabûldur... (827)”

### 6. Sabırlı, Kanaatkâr ve Cömert Olma

Hikâyede yıllarca süren bir arayışın büyük bir sabır ve metanet içinde gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Aç ve susuz bir şekilde aylarca çöllerde veya denizlerde seyahat eden kahramanlar, zindanda esaret altında olduklarında inançlarından bir an olsun feragat etmemelerinin nedenlerinden biri sabırlı olmalarıdır. Hikâyede işlenen ve tavsiye edilen sabır, hiçbir şey yapmadan oturup beklemek şeklinde değil, İslâm inancında yer alan tanımlama doğrultusunda bulunulan zor şartlardan kurtulmak adına çabalamakta ısrar etmek şeklindedir. Kahramanlar, büyük bir sıkıntı veya aşılması zor bir engelle karşılaştığında çoğu zaman çabalamadan kurtuluşa eremeyeceklerinin bilincindedir. Ancak umutlarının tükendiği anda rüya yoluyla yardıma koşan dinî şahsiyetler kahramanların buldukları kötü şartlardan kurtulmalarına vesile olmaktadır. Örneğin, bir deniz kıyısına varıp günlerce çaresiz bir şekilde bekleyen Seyyid Cüneyd’in imdadına Hz. Hamza yetişir. Hz. Hamza rüya âleminde Seyyid Cüneyd’e nasihatlerde bulunur ve ona sandal yapmasını öğretir. Seyyid Cüneyd, uykudan uyandığı zaman hemen Hz. Hamza’nın söylediklerini yapar ve denizi sandalla geçer:

“...Seyyid Cüneyd Hamza-i sâhib-kırânı göricek kademine düşüp galtân oldı ve eyitdi: Ey pehlevân-ı Maşrik u Magrib bunca belâ vü elem ü ‘anâ vü sitem bana vâki’ olmuşdur, dünyâda hiç ehade olmuş degüldür ve şöyle ki ölümüne râzı oldum. Ne idem ki bu beliyât-ı berâyâdan ve bu nekebât-ı dünyâdan rehâ bulam? Hamza eyitdi: Ey ‘ammümün cânı ve ey derdimün dermâni eger sen yüz yıl bu deryâ kenârında otursan ne âdemî görürsin ve ne gemi görürsin. Kârunun çâresi oldur ki bir nice ‘amûdi cem’ idesin ve hurmâ agacının lifinden resen idesin. Ol ‘amûdları birbirine hurmâ ipiyle bağlayasın dahı altına

cânverler derilerin çekesin dahı deryâya bıragup üzerine binesin ve deryâyı öte geçesin... (319)”

Aynı şekilde, birbirine kavuşma arzusu içinde olan Seyyid Cüneyd ile Reşîde’ye büyükleri tarafından öğütlenen şey çoğu zaman sabırdır. Kahramanlar, sabırla olgunlaşır ve sonunda amaçlarına ulaşırlar:

“... Atası ve anası dahı Cüneyd’ün bu hâlınden mükedder oldılar ve bu derde sabr eylegil ki sabrdan gayrı devâ bulmadılar ve Cüneyd’e nasihat eylediler... (205)”

“... Duhter kâm nâ kâm epsem olup ve sabr yakasın başına çekdi ve âh idüp tevekkeltü ‘ale’llâh didi... (209)”

Kahramanlar, çoğu zaman her şartta ve her ortamda bulunduğu şeylerle yetinen daha fazlasına itibar etmeyen bir mizaca sahiptirler. Fethettikleri kale veya şehirlerde bulunan hazineden sadece ihtiyaçları olanları alır ve geri kalanını esaret altında olan Müslümanlara veya orada yaşayan halka dağıtırlar. Gaflete kapılıp açgözlülük yapan kahramanlar, dostları tarafından uyarılır ve sonunda dostlarının tavsiyesi üzerine hazineden sadece paylarına düşeni alırlar. Bağlama göre kahramanlar, bazen sahip oldukları her şeyi bir hükümdara veya yanlarında bulunan yol arkadaşlarına bağışlarlar. Bu durum onların cömert bir kişiliğe sahip olduklarının göstergesi olarak da değerlendirilebilir.

## 7. Toplum Tarafından Kabul Gören veya Görmeyen Diğer Davranışlar

Halk arasında yapılması uygun görülmeyen veya yapıldığı takdirde uğursuzluk getireceğine inanılan birtakım davranışlar, hikâyede farklı yollarla okura benimsetilmeye çalışılır. Hikâyede bu davranışlar, bazen kahramanların söylem ve öğretileriyle bazen cin, peri, cadı ve şeytan gibi olağanüstü varlıkların anlatımıyla dile getirilir. Doğrudan anlatım yerine hikâyede eritilerek sunulan bu tarz davranışların klâsik hikâyelerimiz içerisinde yaygın bir şekilde işlendiği tespit edilmiştir. Örneğin *Temîmü’l-Dârî* hikâyelerine bakıldığında o dönemin sosyal hayatını düzenleyen çeşitli kuralların aynı şekilde hikâyede eritilerek okura sunulduğu görülür. Bu hikâyede “cinlerden korunmanın yolları, kırık bardaktan su içmenin zararları, ev süpürünce çöpleri evde tutmanın verdiği sıkıntılar, olgunlaşmamış meyveyi ağacından koparmanın yanlışlığı, ekinlerin üzerinden geçmenin yanlışlığı, bir misafirlige gidildiği zaman o evin hanımına kötü bir niyetle bakmanın vereceği zararları, gece dışarı çıkıldığı zaman besmele ile çıkmanın önemi... (Arslan, 2015: 44)” gibi daha pek çok konu detaylı bir şekilde işlenir. Bu tarz anlatım, aynı şekilde çalışmamızın konusu olan *Kıssa-i Seyyid Cüneyd ve Reşîde-i Arab* için de geçerlidir. Örneğin hikâyede, salı gününün özelliği ve salı gününde dikkat edilmesi gereken davranışlar şöyle dile getirilir:

“... Muhtâr-ı cigerdâr Kâdî’den istifsâr itdi ki se-şenbe gicesi ve şenbe günü gelmesi ve gitmesi ziyâde olduğu nedendir. Kâdî fâzıl kişiydi ve Hazret-i Resûl’dan ‘aleyhi’s-selâm rivâyet ider ki ol gün ki Âdem cennetden çıkdı, se-şenbe gün idi ve se-şenbe günü iblîse la’net oldı. Ol gün Kâbil Hâbil’i öldürdi ve cümle vâkı’a ki benî-âdeme vâkı’ oldı, ol günde oldı. Ol gün ol gice ziyâde kuvvetlenürler ve çün rûz-ı se-şenbe geleydi, Süleymân peygamber ‘aleyhi’s-selâm bir eve girüp kapusını bağlardı muhkem. Hiç âferîde ile söz söyleşmezdi. Tâ’ata ve ibâdete ve tesbîhe ve tehlîle meşgûl olurdu ve cemî’ evkâtda vasiyyet eylerdi kim zinhâr se-şenbe günü bünyâd kâr itmen ve hîç kimseye husûmet eylemen ki se-şenbe günü dîvlerün kuvveti ziyâde olur. Ekser şeyâtîn halâyıka vesvese bu günde eyler...(479)”

Ayrıca, ev temizliği sırasında dikkat edilmesi gereken hususlar, çölde tek başına gezilmesinin tehlikeleri, hamamlarda uyulması gereken davranışlar, namazı ertlemenin veya ticarete yalan söylemenin zararları, cahil gençlerin Allah’ın adını anmadıklarında düştüğü durum, gelin damat arasındaki ilişkide dikkat edilmesi gereken davranışlar, yemeğini paylaşmayan kişinin durumu, hasta birinin yalnız bırakılmaması hakkındaki hususlar gibi insanlar arasındaki düzeni ve güveni sağlayan daha pek çok davranışın, hikâyede okurun ilgisini çekecek ve muhayyilesinde yer edecek şekilde işlendiği görülür. Bu davranışlara ait hikâyede yer alan örnek metinler şöyledir:

Evin temizliğine dair hususlar:

“... Sen ne kâr eylersin? Dîv eyitdi: Benüm kârüm oldur ki her hânenün yarusın süpürseler ve yarusın süpürmeseler ve süpründüsin kapu ardında kosalar, ben varup ol evde mekân tutarın. Şol kadar vesvese eylerin ki ol evde olan er ile ‘avretün mâ-beynlerinde derhâl firâk düşer. Er ‘avreti boşar...(487)”

Ticaret sırasında verilen sözün yerine getirilmesi veya yalan söylemenin zararları:

“... Bir dîv dahı turgeldi. Rûbâh şeklinde iblîsün önine gelüp hizmet itdi. İblîs eyitdi: Sen ne kâr eylersin ve ne yirde olursın? Dîv eyitdi: Ben sükaklarda oluram. Çün bir âdemi mu’âmele ider ben turup kulak tutarın. Ana vesvese eylerin tâ mâ-beynlerinde veyâ mu’âmele eylerken yalan andlar içer ve boynı üzerine yalan andlar ardar. Andan sonra bir vesvese dahı eylerin. Mâ-beynlerinde ceng vâkı’ olur ve birbirine fuşşiyâyta başlarlar. Mu’âmelelerinün berekâtı gider ve az müddetde dervîş olup borçlu kalurlar. Hân mânâni terk idüp cihânda âvâre vü ser-gerdân olurlar...(488)”

Cahil gençlerin Allah’ın adını anmadıklarında aralarında ortaya çıkan husumet:

“... Bir dîv dahı turı geldi. Arslan şeklinde iblîsün önine gelüp hizmet itdi. İblîs eyitdi: Sen ne kârdasın? Dîv eyitdi: Ben câhil civânlar içinde olurım, *Lâ-havle* dimeyeler ve *E’ûz* okumayalar. Ben anlarun mâ-beynlerinde ‘adâvet ve husûmet bıragurın tâ birbirin depeleyeler ve aralarına kan düşer. Andan sonra varup şihne-i şehre vesvese iderin tâ anları tutup katle getüreler ve siyâsete iletürler. Her yirde bir mahfil olsa anda fitne vü âşûb kopsa benden olur...(489)”

### Sonuç

Toplumsal yaşamı kolaylaştıracak, insanlar arasındaki düzeni ve güveni sağlayacak birtakım davranışların öğretimi için, doğrudan nasihat içerikli metinler veya yaptırım gerektiren kurallar yerine bireyin merakını ve heyecanını sürekli canlı tutan hikâyelerde işlenmesinin daha faydalı olacağını söylemek mümkündür. Hikâyelerin yardımıyla birey, sosyal hayata uyum sürecinde herhangi bir baskıya maruz kalmadan doğru ve yanlış olan davranışları ayırt edebilecek düzeye gelip sonraki yaşamını kendi isteğine göre şekillendirebilir. Özellikle ilk dönem çocukluk çağından itibaren bireylere anlatılan masal, destan, efsane veya hikâyelerde yer alan kahramanların, toplumsal değerleri yansıtması bağlamında özenle seçilmesinin söz konusu değerlerin öğretimi açısından büyük yarar sağlayacağı söylenebilir. Bu hususta çocuklara model olacak kahramanların, sürekli iyiyi ve doğruyu öğütlemesi, yanlış davranışlara açık bir şekilde karşı çıkması, çoğu zaman toplumun gelenek göreneğine ters düşmeyen söylem ve davranışlarda bulunması çocukların sonraki yaşamlarını olumlu yönde etkileyebilir. Bu bağlamda, günümüz çizgi filmlerinde veya birtakım eserlerde yer alan batı tarzı karakterler / şahıslar (*Superman, Batman, Örümcek Adam, Kaptan Amerika, Robin Hood ...*) yerine kendi kültürümüzde yer alan (*Battal Gazi, Sarı Saltuk, Köroğlu, Basat, Salur Kazan, Boğaç Han, Uruz ...*) kahramanların çocuklara model olarak sunulması, toplumsal değerlerin öğretim sürecinin çocuklar açısından daha zevkli hale geleceği aşikârdır. Nitekim klâsik hikâyelerde, kendi kültürümüzden ortaya çıkmış bir kahramana söyletiren atasözleri, deyimler, özlü sözler veya şiirlerin yansıttığı kültürü çocuklar, kendisine yabancı olmayan bir yaşamın ürünü olarak hemen kavrar ve sonraki nesillere aktarma ihtiyacı duyar. Böylece, sosyal sorumluluk bilincine sahip ve toplumsal değerleri sonraki kuşaklara aktaran gelecek nesillerin inşası, kökü mazide olan hikâyelerimizin yardımıyla gerçekleşeceğinden kendi kültürüne yabancı bireylerin yetişmesi büyük oranda azalacaktır.

Çalışmamıza konu olan *Kıssa-i Seyyid Cüneyd ve Reşîde-i Arab* örneği, Farsçadan tercüme edilmiş bir eser olmasına rağmen hikâyede yansıtılan gelenek göreneğin, toplumsal değerlerin, İslâm kültür ve medeniyetinin, İslâm ahlakı ve inancının bize yabancı olmadığı söylenebilir. Bu değerlerin hikâyedeki kahramanlar tarafından yine bize yabancı olmayan söylem ve davranışlarla yansıtıldığı görülmektedir. Hikâyede yer alan nasihat, hikmet, cömertlik, vefa, tevazu, muhabbet, dostluk, sadakat, yardımlaşma, aile birliği, dinî değerler, merhamet, kanaat, sabır, saygı gibi daha pek çok toplumsal değerlerin olabildiğince zevkli hale getirilerek okura benimsetilmeye çalışılmasının, bu bağlamda klâsik hikâyelerin önemini daha da arttırdığını göstermektedir.

### Kaynakça

- Akalın, Şükrü Haluk vd. (2011), Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Arslan, Mustafa Uğurlu (2015), *Türk Edebiyatı'nda Temîmü'd-Dârî Hikâyeleri (İnceleme-Metin)*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Diyarbakır.
- Aydın, Mehmet Zeki, Akyol Gürler, Şebnem (2012), Okulda Değerler Eğitimi, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Bingöl, Ulaş (2017), “Peyami Safa'nın Romanlarında Doğu-Batı Meselesi Bağlamında Değerler Çatışması”, *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 6 (31), s. 891-921.
- Ciğa, Özkan (2018), *Kıssa-i Seyyid Cüneyd ve Reşîde-i Arab Tercümesi (İnceleme-Metin)*, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adıyaman.
- Ciğa, Özkan (2018a), “Mensur Bir Aşk ve Macera Hikâyesi: Kıssa-i Seyyid Cüneyd ve Reşîde-i Arab”, *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 4, Sayı 8, Bahar 2018, ss. 275 – 304.
- Güngör, Erol (2010), Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Işık, Neşe, Karakuş Neslihan (2017), “Erken Çocukluk Döneminde Efsane, Destan ve Masal Metinlerinin Kullanımı”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 5 Sayı: 41 s. 118-133.
- Karatay, Halit (2007), “Dil Edinimi ve Değer Öğretimi Sürecinde Masalın Önemi ve İşlevi”, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5 (3) s. 463-475.
- Karatay, Halit (2011), “Karakter Eğitiminde Edebi Eserlerin Kullanımı”, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages and History of Turkish or Turkic* 6/1 Winter s. 1398-1412.
- Kenan, Seyfi (2009), “Modern Eğitimde Kaybolan Nokta: Değerler Eğitimi”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri/ Educational Science: Teory Practice* 9 (1) Kış/Winter s. 259-295.
- Köylü, Mustafa (2016), Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Kulaksızoğlu, Adnan, Dilmaç Bülent (2000), “İnsani Değerler Eğitimi Programı”, *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, Sayı 12, ss. 199-208.
- Spencer, Herbert (2013), *Zihin, Ahlak ve Beden Eğitimi (Çev.) M. Münir Erteğün*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara.
- Tuğluk, İbrahim Halil (2016), “Türk Edebiyatında Bahâristân”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Fırat University Journal of Social Science* Cilt: 26, Sayı: 1, Sayfa: 45-57.
- Ulusoy Kadir, Arslan Ali (2016), “Değerli Bir Kavram Olarak Değer ve Değerler Eğitimi”, *Farklı Yönleriyle Değerler Eğitimi*, (Editörler) Refik Duran ve Kadir Ulusoy, Pegem Akademi Yayınları, Ankara.
- Ulusoy Kadir, Dilmaç Bülent (2014), *Değerler Eğitimi*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara.